met iemand over haar jeugd kon praten omdat niemand meer leefde in de buurt waar ze gewoond had.
's Nachts, als ik niet kan slapen, ga ik hardop de namen lezen van mijn vermoorde broertje, ouders, ooms, tantes, neefjes en nichtjes. Zo val ik in slaap.'
De houding van de grootouders jegens hun eigen kinderen was meestal die van 'er niet te veel over praten en probeer iets van je leven te maken'. Jaap van Meekren, de bekende journalist, voedde zijn kinderen wel op als moffenhaters die 's avonds de uitgegraven ligkuilen op het Noordzeestrand van Duitsers die op vakantie waren moesten kapot trappen. Uiteindelijk kocht de familie Van Meekren een huisje in de bossen om de Duitsers te ontlopen.
Nu de overlevenden oud zijn geworden is de tijd gekomen om hun verhaal te vertellen. Hun kleinkinderen zijn al jonge volwassenen en zij vormen in het boek de verbinding met het heden. Zij vertellen wat de gevolgen op het gezinsleven zijn geweest als een grootouder in een kamp heeft gezeten of ondergedoken is geweest.
Op initiatief van de Amerikaanse filmregisseur Steven Spielberg hebben overlevenden van de Holocaust in de jaren negentig wereldwijd hun levensverhaal op film vastgelegd. In Nederland namen duizend getuigen van de Tweede Wereldoorlog deel aan dit project. *Een verhaal uit duizenden* is uit dit project samengesteld. Achterin het boekje zit een dvd waarop de negen overlevenden hun verhaal vertellen. Dat is ideaal bronmateriaal om in de klas te laten zien: één verhaal duurt ongeveer tien minuten en persoonlijk vond ik ze veel meer indruk maken dan de corresponderende teksten in het boek.

Joke Noordstrand

MARTIN BOSSENBOEK, REINIER DEINUM E.A. (RED), *HET GEHEUGEN VAN NEDERLAND. DE TWINTIGSTE EEUW IN 101 MARKANTE BEELDEN.*
(BERT BAKKER/KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK/HET GEHEUGEN VAN NEDERLAND: AMSTERDAM/DEN HAAG 2006), 220 BLZ., PRIJS € 19,95.

Op het omslag staat een foto van de watersnoodramp in 1953 waarbij een groep mannen zandzakken staat te vullen. In die groep staat een man in een keurig donker pak en de rest is in werkkleding. Sommige arbeiders hebben een sigaret in de mond, waaruit je mag afleiden dat de situatie ontspannen is. De zee is een schuimende modderpoel en er is nergens mechanische apparatuur te zien. Huizen en molens staan nog aan de dijk, iets wat je na de Deltawerken niet meer zult aantreffen. Kortom een prachtig tijdsbeeld.
Het geheugen van Nederland staat vol met herkenbare beelden uit het verleden, prettig chronologisch geordend van 1900 tot 2000. De redactie heeft geprobeerd om met minder bekende beelden opvallende ontwikkelingen, of bijzonderde gebeurtenissen te memoreren.
In eerste instantie vraag je jezelf af wat de toegevoegde waarde van het boek is, behalve dat het een deel van de collectie van de gelijknamige website laat zien. Niets is immers eenvoudiger dan de website www.geheugenvannederland.nl aan te klikken en zelf op zoek te gaan naar interessante afbeeldingen die ook daar goed gerubriceerd zijn. De toegevoegde waarde van de papieren uitgave zit in de beschrijvingen die gemaakt zijn door de medewerkers van de KB. Zoals die bij de foto van het standbeeld van Naatje op de Dam uit 1910: 'Dat is naatje', is een echt Amsterdamse uitdrukking voor 'Dat is waardeloos, klote'. Naatje was vroeger ook een gewone meisjesnaam, afgeleid van Catherina. De bekendste Naatje is Naatje van de Dam, het nationaal monument dat van 1856 tot 1914 op het bekendste plein van Nederland te vinden was. Al snel na de oprichting noemden de Amsterdammers het beeld liefkozend en spottend Naatje Eendracht, later gewoon Naatje.'
Vervolgens wordt verteld waarom en hoe het beeld is gemaakt (ter herinnering aan de Tiendaagse Veldtocht

tegen de Belgen in 1831) en hoe het uiteindelijk met Naatje is afgelopen. Ze was van zandsteen gemaakt, werd uiteindelijk verwijderd en haar resten kwamen in het Stedelijk Museum terecht. Kortom, een mooie bron bij de geschiedenislessen. Verrassend is wel dat ook onderwerpen besproken worden die niet uit de twintigste eeuw komen. Bij het jaar 1919 vind je bijvoorbeeld een prentbriefkaart van Spinoza waardoor met een omweg de zeventiende-eeuwse filosoof besproken wordt, net als bijvoorbeeld de tulpengekte die beschreven wordt aan de hand van een botanische plaat uit 1903.

Joke Noordstrand

LAMBERTHE DE JONG, *DE VROUW IN NEDERLAND, HAAR EIGEN GESCHIEDENIS IN MEER DAN 100 VERHALEN.* (VAN GENNEP: AMSTERDAM, 2007) 360 BLZ., € 19,90.

Op het gedeelde omslag zie je op de bovenste helft een eigentijdse foto van een vlotte jonge meid met een laptop en op de onderste helft een zwart-wit afbeelding uit de jaren zestig van een secretaresse met veel haarlak, die driftig achter een zware typemachine aan het werk is.
Lamberthe de Jong heeft meer dan 100 verhalen over vrouwen die de afgelopen 2000 jaar in Nederland woonden samengesteld nit brieven, dagboeken en andere egodocumenten. Bij ieder verhaal schreef ze een korte inleiding zodat je de situatie gemakkelijk in de juiste historische context kunt plaatsen. Bij enkele korte verhalen die zich afspelen in de vroege middeleeuwen, zoals bijvoorbeeld *Mislukte moord door een heidense oma* (700 na Christus), werkt dat wel eens storend omdat de gebeurtenis dan al verklapt wordt en het verhaal niet meer spannend is. Naarmate het boek vordert en de verhalen ook langer worden is het juist prettig. Een groot deel van de verhalen is onbekend en geven vaak een verrassend tijdsbeeld. Juist de gebeurtenissen van vrouwen die een bescheiden leven hebben geleid, spreken zeer tot de verbeelding. Zoals een stukje uit het verslag van Marie Deurloo, die in de crisisjaren trouwde en kinderen kreeg: 'In juni '35 werd de eerste geboren. Ik lag in de bedstee toen de dokter kwam. Zo'n bevalling kostte geld en er was toen nog geen ziekenfonds die dat voor je betaalde. Ik wist dat hij meestal twaalf gulden vijftig vroeg en soms – bij arbeiders – een tientje. En ik had maar een tientje kunnen sparen.' Een aantal verhalen over Indië, Aletta Jacobs of de ontruiming van het Apeldoornse Bosch, is bekend maar blijft boeiend. Het is een heerlijk boek om af en toe eens in te bladeren en te genieten van de gebeurtenissen die vrouwen in die tijd meemaakten. Het bevat weerzinwekkende verhalen van meisjes die op een nonnenkostschool zaten en begonnen te menstrueren, maar vertelt ook hoe het was om als huisvrouw (Kathie Somerwil) te studeren en te promoveren. En dan de werkgroep 'Flinke meisjes, lieve jongens' die in de jaren tachtig in de stad Groningen tot doorbreking van de rolpatronen probeerde te komen. *De vrouw in Nederland*, is zeer toegankelijk geschreven en mijns inziens ook geschikt om door leerlingen in de Tweede Fase gebruikt te worden.

Joke Noordstrand

THOMAS LEEFLANG, *SPOOKFEESTEN: DE RIJKSPARTIJDAGEN VAN DE NSDAP IN NEURENBERG.* (UITGEVERIJ ASPERT SOESTERBERG, 2007), 142 BLZ. € 18,95.

Filmde Leni Riefenstahl in 1934 voor *Triumph des Willens* nu gewoon wat zij zag? Of werden de Rijkspartijdagen speciaal zodanig geregisseerd dat er een film van gemaakt kon worden? Wie Thomas Leeflangs boek over de Rijkspartijdagen leest, weet het. Van 1933 tot 1939 was Neurenberg in september het middelpunt van het Derde Rijk als daar de partijdagen van de NSDAP gehouden werden. De geboortestad van onder meer Albrecht Dürer en Veit Stoss